

УДК 347.921.3

Полюк Юлія Іванівна,

асистент кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

СУДОВА ФОРМА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ЯК ПІДҐРУНТТЯ ДЛЯ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Постановка проблеми. В умовах просування України шляхом демократичних перетворень, інституційних змін у системі держави й суспільства, посилення прав і свобод людини однією із ключових проблем залишається забезпечення ефективності й дієвості судового захисту, чим і обумовлюється напрямок дослідження, що відбувся в межах цієї роботи. У зв'язку з тим, що судова влада в Україні, як і в будь-якому демократичному суспільстві, відіграє ключову роль, а правова держава наділена функцією гарантування прав і свобод людини та громадянина, обрана тема є актуальною і до тепер. Суд як орган державної влади, головною метою якого є розв'язання конфліктів з метою захисту прав і законних інтересів громадян, посідає важливе місце у системі захисту суб'єктивних прав. Реалізація таких завдань неможлива без істотних змін у сфері здійснення правосуддя, становлення його як незалежної, правової та самостійної гілки влади. Варто додати, що входження української держави в європейський простір викликає потребу у відповідних перетвореннях у всіх сферах суспільного життя, адаптації основних державних інституцій до найкращих світових зразків, чим і підсилюється інтерес дослідження.

Цивільне судочинство на сьогоднішній день виступає єдиним законним способом юридичного захисту законних майнових та особистих немайнових прав людини та громадянина. Теж саме стосується і юридичних осіб, які прагнуть належним чином відстояти свої права. В наш час це є дуже актуальним, адже ми живемо у правовому суспільстві, де права та свободи людини та громадянина вважаються найбільшою соціальною цінністю відповідно до ст. 3 Конституції України [1]. А також з урахуванням інтернаціоналізації правових відносин і необхідності підвищення ефективності захисту прав і свобод фізичних і юридичних осіб

актуальними стають не тільки проблеми міжнародної співпраці та міжнародної правової допомоги у цивільних справах, а й взаємодії національних і міжнародних процесів у сфері захисту цивільних прав – взаємозалежності національних цивільно-правових процедур, взаємозв'язку розгляду справ у міжнародних і національних судах. Доцільно також зазначити, що керуючись принципом субсидіарності, перш за все, національні суди мають забезпечити впровадження міжнародних стандартів у національний правопорядок і судову практику. Сучасні порівняльно-правові дослідження різних аспектів цивільного судочинства свідчать, що його моделі й тенденції розвитку процесуальних систем все більшою мірою адаптують базові цінності судочинства для подальшої його гармонізації зі стандартами європейського права та використання значного досвіду.

Стан дослідження теми. Велика кількість наукових праць, теоретичних розробок вчених присвячено дослідженню питання захисту цивільних прав та інтересів, визначенню способів та форм захисту суб'єктивного права особи. Такими, зокрема, є праці Яковлева В. Ф., Юкова М. К., Грибанова В. П., Чечота Д. М., Бутнева В. В., Чечиної Н. А. та ін. Серед останніх досліджень слід відмітити праці Ківалова С. В., Дудченко В. В., Андронова І. В., Андрійцьо В. Д., Тимченка Г. П., Чечота Д. М., Дзери І. О., Луспеніка Д. Д., Майданика Р. А., Чорної Ж. Л., Антонюка О. І., які були присвячені визначенню правової природи способів та форм захисту суб'єктивного права та інтересів, їх змістовній характеристиці.

Однак, незважаючи на значну кількість дискусій, у сучасній цивілістичній літературі з приводу понять «способи» і «засоби» захисту, прослідковується спільність поглядів науковців щодо визначення юрисдикційного та неюрисдикційного способів захисту і, відповідно, іменуюся як форми захисту,

а не способи. Змістовне наповнення та розвиток способів і форм захисту прав та інтересів заінтересованих осіб на сьогодні можна виділити як пріоритетний напрямком правової діяльності державних органів. Проте значущість судової форми захисту як підґрунтя для прояву права на звернення до суду за захистом своїх порушених, невизнаних та оспорюваних прав, його особливості та вагомості в сучасній цивілістичній літературі потребує значної уваги та подальшого дослідження.

Метою цієї статті є дослідження та аналіз способів і форм захисту цивільних прав, визначення судової форми захисту як найбільш якісного способу захисту, а також – дослідження особливостей прояву права на звернення до суду в межах судової форми захисту.

Для досягнення встановленої мети були поставлені такі завдання:

- здійснити аналіз норм чинного законодавства України в частині судового захисту, якими судовою формою захисту зводиться як пріоритетний напрямком діяльності держави в межах інституту захисту цивільних прав;

- дослідити та визначити зміст таких категорій як «способи» та «засоби» та «форми» захисту;

- визначити суть та внутрішнє наповнення судової форми захисту та виділити її найбільш ефективною серед способів захисту цивільних прав;

- вивчити правову природу та визначити момент прояву права на звернення до суду, в межах судової форми захисту;

- визначити особливості прояву та дії права на звернення до суду при здійсненні правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Система захисту суб'єктивних прав докорінно змінилася зі становленням незалежності та прийняттям в червні 1996 року Конституції України (далі – Конституція). Саме Конституцією визнається право кожного захищати свої права і свободи, права і свободи інших людей від посягань, у тому числі від посягань представників влади або посадових осіб [1, ст. 55], що найчастіше має прояв при звернення до суду. Так, з урахуванням конституційного положення вбачається виключність судової влади, яке покладає лише на судові органи права й обов'язки здійснювати правосуддя. Делегування та привласнення зазначених функцій, виходячи не допускається [1, ст. 124]. Тобто принцип верховенства права, розподіл влад та виключність судової влади вимагають чіткого визначення компетенції судової влади, окреслення кола питань, які має права й зобов'язана вирішувати судова влада, з одного боку, та безпосередньо органи, що входять до судової системи – з іншого.

В умах сьогодення визначення загального розуміння способів та засобів захисту прав та свобод

людини і громадянина, сутності запровадження їх розвиток та особливості застосування є пріоритетним напрямком законодавчої діяльності державних органів, оскільки є нагальна необхідність у підвищенні ефективності захисту прав і свобод фізичних і юридичних осіб з урахуванням інтернаціоналізації правових відносин.

Більшість сучасних науковців схиляються до розуміння способів захисту цивільних прав та інтересів як законодавчо визначених заходів, які мають на меті відновлення чи визнання порушених, невизнаних або оспорюваних прав та вплив на особу, яка, можливо, порушує чи має на меті застосування або не застосування певний дій, які породжуватимуть порушення цивільних прав та інтересів іншої особи в майбутньому. При цьому цивільне законодавство встановлює невичерпний перелік способів захисту, надає особі чисельні засоби та передбачає конкретні форми реалізації цивільних прав та їх захисту. Умовно їх можливо поділити на три групи: захист права власними діями фактичного характеру, дозволених законом; застосування «засобів оперативного впливу»; звернення до компетентних державних і громадських органів. Проте, слід наголосити, що у наукових публікаціях вбачається вживання терміну «способи» для означення юрисдикційного та неюрисдикційного способів (форм) захисту. Слушно було б зазначити, що судовий процес та судочинство необхідно розглядати як форму існування закону, тобто форму здійснення і застосування матеріального права, форму реалізації вимог норм матеріального права чи, інакше кажучи, як форму реалізації матеріальних правовідносин. Форми захисту і встановлений законом порядок захисту, не дивлячись на їх тісний зв'язок і взаємообумовленість, є самостійними і незалежними один від одного явищами в тій мірі, в якій форма може бути самостійна по відношенню до свого змісту. Розглядаючи питання форм захисту цивільних прав, необхідно прослідкувати співвідношення та розмежування матеріального та процесуального права. Врегулювання суспільних відносин, встановлення прав і обов'язків учасників суспільного життя вбачається із норм матеріального права. Процесуальне право, зі свого боку, встановлює процесуальну форму судового захисту тих самих суспільних відносин, котрі врегульовані нормами матеріального права. Таким чином вбачається, що процесуальні галузі виникають і існують в правовому просторі лише тому, що є відповідні галузі матеріального права, без наявності яких вони стали б безпредметними. На тісний зв'язок матеріального та процесуального права вказують й інші автори на ряду з Н. А. Чечиною, яка вбачає взаємозалежність процесуального та матеріального права у

тому, що процесуальне право є засобом реалізації норм матеріального права в певних конфліктних ситуаціях [2, с. 73]. Стосовно цивільного процесуального, Г. П. Тимченко зазначає, що воно повинно забезпечити захист будь-якого суб'єктивного права або інтересу, що охороняється цивільним законодавством. Суб'єкти цивільного права повинні мати можливість брати участь в цивільному процесі, щоб захистити свої права та інтереси, а також вони повинні бути наділені комплексом прав, які давали б можливість здійснити такий захист. Таким чином, цивільне процесуальне право в механізмі правового регулювання, сприяючи здійсненню матеріального права, повинно містити в собі систему гарантій захисту прав і інтересів суб'єктів матеріального права, що охороняються законом. [3, с. 58, 59].

З наведеного вище вбачається, що форма захисту зазначає компетентний орган для захисту права, а спосіб захисту вказує на суб'єкта захисту, який реалізує його за допомогою заходів. З погляду інституціональної характеристики для моделі справедливого судочинства характерним є те, що первинним елементом цієї системи є суд. Він є обов'язковим елементом цивільного судочинства як певної системи, без наявності якого взагалі не можна говорити про існування зазначеної системи. Наведений висновок впливає із сутності правосуддя, формою здійснення якого є цивільне судочинство. Таким чином, суд має виключну прерогативу здійснювати правосуддя. Судочинство – основна функція судової влади, яка реалізується лише у формі судочинства. Можливо вважати, що судова форма захисту є інструментом реалізації права на захист шляхом звернення до суду з обов'язковим додержанням певно процесуальної процедури (порядку). При цьому безспірним є твердження С.В. Ківалова, який визначає судовий захист як найбільш універсальний, ефективний та демократичний інструмент правової держави, при якому доступ до правосуддя має бути максимально забезпеченим. Акцентується увага й на тому, що для законодавства та правозастосовчої практики України особливо важливим є створення умов, які б унеможливили обмеження права звернення до суду [4, с. 3].

Вищезазначене дає змогу стверджувати, що судова форма захисту є найбільш значущою та передре серед інших форм захисту. Розкривається можливість розгляду інституту правосуддя як основи для виникнення права на звернення до суду для забезпечення правового порядку, адже саме суд покликаний забезпечити захист соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод громадян та гарантує особі дотримання і відновлення

її прав у разі їх порушення, невизнання чи оспорювання. А реалізація права на судовий захист відбувається виключно в межах юрисдикційної форми в юрисдикційних органах, зокрема шляхом звернення до суду. Процес захисту цивільних прав та інтересів тільки в межах здійснення судочинства перетворюється в особливу процесуальну форму, з обов'язковим додержанням якої гарантується отримання належного захисту цивільних прав та інтересів, що порушені, невизнані або оспорюються. Процесуальний аспект права на судовий захист включає встановлення процедури реалізації такого права та дозволяє визначити його як право на звернення до судових органів, на ініціацію судового процесу. Як відомо, право на судовий захист, насамперед, передбачає право на звернення до суду з питань захисту порушених прав або інтересів. Тому від ефективності цього права залежить дієвість усієї системи захисту цивільних прав і свобод. А отже, необхідність проведення в Україні реформи судоустрою є виправданою. Умовою для подальшого реформування системи захисту цивільних прав та інтересів зокрема, а також й українського законодавства породжуватиме необхідний рівень захисту основоположних прав та інтересів осіб, що призведе до підвищення доступності громадян до справедливого правосуддя, безперешкодно та спрощену процедуру реалізації права на звернення до суду, яка має прояв лише у межах юрисдикційної форми захисту – судової. При цьому здійснення судовою гілкою влади своїх функціональних обов'язків має базуватись на принципах правової, демократичної та соціальної держави.

В Україні сфера захисту суб'єктивних прав постійно розширюється, оскільки саме суд забезпечує належний і своєчасний розгляд і вирішення цивільно-правових спорів в рамках своєї правозастосовчої діяльності. Ця діяльність безпосередньо пов'язана з ухваленням відповідного процесуального акта, який покликаний сприяти захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів, вимагає від держави створення відповідних умов для реалізації права на звернення до суду з метою отримання належного судового захисту. Тобто держава повинна таким чином побудувати систему судочинства, щоб кожна особа мала і бажання і реальну можливість безперешкодно звернутися до суду за захистом своїх порушених прав і свобод. Це передбачає не тільки недопустимість встановлення державою будь-яких обмежень на шляху до правосуддя, а й створення відповідних механізмів для подолання існуючих об'єктивних і суб'єктивних перешкод. По-друге, правосуддя має бути не тільки законодавчо визначеним та врегульованим а й реально доступним. Доступність правосуддя слід

визначити як стандарт, який відбиває вимоги справедливого та ефективного судового захисту, що конкретизуються в необмеженій судовій юрисдик-

ції, належних судових процедурах, розумних строках, а також безперешкодного звернення усякої заінтересованої особи до суду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Чечина Н. А. Гражданский кодекс и гражданское процессуальное законодательство // Правоведение. – 1995. – № 4-5. – С. 73-78.
3. Тимченко Г. П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав. дис. канд. юрид. наук. – Харків, 2002. – С. 203.
4. Ківалов С. В. Деякі аспекти судового захисту прав людини в Україні в європейському вимірі// Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. – 2001. – Вип.12. – С. 3-9.

Полюк Юлія Іванівна

СУДОВА ФОРМА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ЯК ПІДҐРУНТТЯ ДЛЯ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Статтю присвячено дослідженню та аналізу способів і форм захисту цивільних прав, визначення судової форми захисту як найбільш якісного та ефективного серед інших способів захисту цивільних прав. Визначається суть та внутрішнє наповнення судової форми захисту в порівнянні із зазначеними способами захисту. Досліджується особливість прояву та дія права на звернення до суду в межах судової форми захисту. Визначається момент звернення до суду за захистом та встановлюються процесуальні аспекти реалізації права на судовий захист при здійсненні правосуддя.

Ключові слова: спосіб захисту, засіб захисту, форма захисту, судова форма захисту, судовий захист, право на судовий захист, реалізація права на судовий захист, звернення до суду, право на звернення до суду, реалізація права на звернення до суду.

Полюк Юлія Іванівна

СУДЕБНАЯ ФОРМА ЗАЩИТЫ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ КАК ОСНОВА ДЛЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ПРАВА НА ОБРАЩЕНИЕ В СУД

Статья посвящена исследованию и анализ способов и форм защиты гражданских прав, определение судебной формы защиты как наиболее качественной и эффективной среди других способов защиты гражданских прав. Определяется суть и внутреннее наполнение судебной формы защиты по сравнению с указанными способами защиты. Исследуется особенность проявления и действие права на обращение в суд в рамках судебной формы защиты. Определяется момент обращения в суд за защитой и устанавливаются процессуальные аспекты реализации права на судебную защиту при осуществлении правосудия.

Ключевые слова: способ защиты, средство защиты, форма защиты, судебная форма защиты, судебная защита, право на судебную защиту, реализация права на судебную защиту, обращение в суд, право на обращение в суд, реализация права на обращение в суд.

Poliuk Yuliia Ivanivna

COURT FORM OF THE PROTECTION OF CIVIL RIGHTS AS THE BASIS FOR THE ORIGINS OF THE RIGHT TO APPEAL TO COURT.

The article is devoted to researching and analysing of mechanisms and forms of the civil rights protection, and to defining of the court protection as the most effective form of the protection of civil rights. There has been defined the essence and the internal state of the court protection in contrast to other forms of protection. There have been explored peculiarities of the reflection and the effect of appealing to court. There has been studied the moment of appealing to court for protection and have been defined different procedural aspects of the execution of the right to have legal protection before court.

Keywords: mechanism of protection, form of protection, court form of protection, court protection, right to court protection, realization of the right to court protection, appealing to court, right to appealing to court, the realization of the right to appealing to court.